

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Перелом ХХ і ХХІ століть – це час різкого цивілізаційного прогресу. Постійно збільшується кількість інформації, яку може сприймати людина, а також обсяг знань і вмінь, які повинна вона мати, щоб добре виконувати свою роль у професійному, сімейному та суспільному житті.

Величезне завдання для виконання стоїть перед людьми, котрі виховують молоде покоління. Важливим є те, щоб своєю діяльністю сім'я і школа стимулювала і закликала до діяльності пульсуючий в людині потенціал і підтримувала розвиток її нових можливостей мислення, відчуттів і діяльності.

На початку ХХ століття була проведена реформа освіти, а разом з нею нові виклики для вчителів, пов'язані із вказівками щодо мети навчання, домінуючих енциклопедичних знань, а також формування вмінь. Сучасні теорії навчання пропонують такі дидактичні функції вчителя, які спрямовані на допомогу учням в навчанні творчого мислення і на таку діяльність, завдяки якій учні стають конструкторами власних знань.

Питання впровадження активних методів навчання розглядалось багатьма вченими: Я. А. Коменським, Ю. Бабанським, П. Щербанем, М. Фіцулою, В. Оконею. Проблему активних методів навчання на сучасному етапі розглядають А. Вербицький, М. Новик, Є. Литвиненко, А. Фурман, польські вчені А. Ковалевська, Р. Брила, Е. Бруднік, Т. Новацький, К. Халас, М. Шиманський, А. Мікіна та ін.

Отже, мета статті – розкрити роль і значення активних методів навчання в навчальному процесі сучасної школи.

Реформі системи навчання сприяла змінна економічна реальність і щоразу більша конкуренція на ринку праці. На даний час необхідними вміннями для досягнення успіху і задоволення в роботі вважається передусім:

- вміння розв'язувати проблеми,
- вміння приймати рішення,
- вміння аналізувати ситуацію і робити висновки,
- вміння спілкуватися і співпрацювати в колективі [1].

Отже, до традиційних принципів навчання, поданих ще Я. А. Коменським, таких як наочність, наступність, наслідування і вправи, сьогодні додається ще й активність [4].

Під активністю учня в процесі навчання розуміємо його співучасть у здобутті знань, самостійне опрацювання й оволодіння поняттями, вправами і правилами, самостійне розв'язання проблем, більший темп

роботи і власну ініціативу [3].

Активні методи навчання допомагають розвивати основні компетенції, описані в програмі загального навчання. З огляду на вище сказане, можна вирізнити такі групи методів:

- планування, організація і оцінювання власного навчання – Як вчитися?;
- ефективного порозуміння в різних ситуаціях, представлення власної точки зору, підготовка до громадських виступів;
- ефективної співпраці в колективі і роботи в групі, побудова міжособистісних стосунків, прийняття індивідуальних і групових рішень;
- творче розв'язання проблем;
- пошук, впорядкування і використання інформації з різних джерел, а також ефективне користування інформаційною технологією;
- застосування здобутих знань на практиці;
- розвивання розумових здібностей, а також особистих зацікавлень;
- засвоєння методик і технік розв'язання конфліктів та суспільних проблем шляхом переговорів [5].

Кінець ХХ століття це також період інтенсивних досліджень над мозком людини. Чисельні дослідження біологів, фізіологів, патологів, психологів і педагогів дозволили краще пізнати і зрозуміти механізми, котрі відповідають за навчання, тому необхідним є використання цих знань на практиці.

Дуже важливими для зрозуміння процесу навчання стали дослідження, проведені Рогером Сперрі і Робертом Омстеїном із Каліфорнійського університету, за які вони отримали в 1981 році Нобелівську премію. Вони довели, що кожна з півкуль мозку людини спеціалізується не лише у сфері психічної активності. Описуючи дане твердження, можна сказати, що ліва півкуля мозку відповідає за логічно-раціональне пізнання світу. Допомагає нам впорядковувати досвід, аналізувати його і підпорядковувати окремим категоріям. Права півкуля робить можливим розуміння світу за допомогою образів, фантазій, інтуїції. Завдяки їй розпізнаємо зв'язки між частинами, а також елементи, з яких складаються окремі явища [1].

Ця інформація виявилася настільки достовірною, що усвідомила багатьом науковцям і практикам, що в традиційному навчанні, навчаючись в основному вербально, ми використовуємо лише ліву півкулю мозку, а друга – залишається не використана. В активних методах ми прагнемо залучити всі органи чуття: зір, слух, смак, дотик, нюх, завдяки чому інформація в мозку кодується мультисенсорним чином. В цих методах ми інтегруємо діяльність і функції двох мозкових півкуль. Зокрема, в активних методах процес навчання і процес виховання розглядається в єдності. В цих методах йдеться про те, щоб зробити можливим

повноцінний особистий розвиток учня.

Основний акцент в активних методах робиться на учня, який повинен стати активною стороною, яка вміє самостійно вирішувати нові проблеми, яка зуміє скористатися знаннями, потрібними для їх розв'язання. Ці методи сприяють розвитку вмінь і навичок в інтелектуальній, емоційній, суспільній і моральній сфері. В активних методах важливим є раніше набутий досвід учня, усвідомлення ним цього досвіду, а також емоцій, які його супроводжують.

Необхідним є також використання різних методик і технік навчання, (наслідком є те, що матеріал, який подається, сприймається всіма учнями, незалежно від стилю навчання і роду інтелігенції), а також застосування відповідних технік концентрації та релаксації.

Найважливішим в активних методах є позиція вчителя, який повинен створити в групі відповідну атмосферу. Важливою рисою є його автентичність, він повинен вміти виявляти власні емоції та почуття зі збереженням емпатії.

В середовищі, в якому учень відчуває себе акцептованим, коли не відчуває боязні перед висловлюванням своїх думок, заохочений до самостійного мислення, він стає більш творчим. Перебуваючи в групі таких осіб, він пізнає почуття і думки інших, одночасно, при цьому, висловлює власні. Заняття, проведені в такій атмосфері, вчать дискусії і співпраці.

Кожен з учнів несе відповідальність за своє навчання, але кожен з них іде дорогою власних зацікавлень, досвіду і можливостей. Сам учень приймає рішення про зміну своєї поведінки чи думки про себе та інших. Під впливом власних роздумів і досвіду вирішує проблеми й аналізує погляди.

Теорія Рогерса говорить, що лише в такій атмосфері під впливом суспільних відносин, а також різноманітних навчальних впливів, існує можливість зміни свого образу, а згодом і своєї поведінки. Якщо ці умови невиконані, то навіть найкращі методи не принесуть очікуваних результатів [4].

Правильно застосовані активні методи навчання дозволяють учням:

- поглиблювати зацікавлення спільною справою;
- засвоїти без труднощів нові знання;
- розвинути власні думки та ідеї;
- спілкуватися; дискутувати і опиратися на різний досвід;
- робити діяльність на користь власної школи [5].

Зосередимось на кількох, на нашу думку, активних методах.

Без сумніву, одним з них є метод навчальних проектів.

Здавалось би, що це є зовсім нова форма в сучасній дидактиці. Однак, згідно з Т. Новацьким, початки методу проектів слід шукати в часи, коли для молодого покоління головною дорогою навчання і виховання

була участь у праці [7]. Назва «проект» з'явилася перший раз в американській педагогічній літературі на початку ХХ століття. Тоді йшла мова про проекти, орієнтовані на створення виробів і практику, в основному в галузі землеробства і промисловості [7].

У Польщі метод проектів застосовується вже давно. Дипломні роботи в професійних школах і є власне проектами. Учні, виконуючи цю роботу, повинні проявити свою самостійність, ініціативу і дисципліну. Набувають також вміння користування фаховою літературою. За останні роки метод проектів в Польщі був відкритий ніби заново, а сфера його застосування була значно розширена. Сьогодні слово «проект» вже добре знане в професійному мовленні вчителів. Його використовують не лише для означення одного із активних методів навчання, але також і на означення певного способу реалізації завдань школою [7].

Отже, в результаті освітньої реформи, щоразу більше розповсюджується планування роботи школою, проекти стають одним із способів реалізації завдань в різних сферах її діяльності. Наприклад, проект «Стоп наркотикам» може бути способом реалізації одного із виховних завдань, а проект «Вчимо навчатися активними методами» – способом реалізації завдання, пов'язаного із внутрішкільним вдосконаленням вчителів [5].

Отже, проект, як метод навчання, полягає в тому, що учні (працюючи індивідуально чи колективно) самостійно реалізують заплановані вчителем завдання, пов'язані з програмою навчання одного чи кількох предметів. Приступаючи до реалізації завдання, учні отримують його опис (інструкцію), котрий містить його мету, способи роботи і критерії оцінювання. Така діяльність має запланований характер.

Проект може бути реалізований протягом кількох днів, тижнів, і навіть місяців, і може охоплювати дуже велике коло проблем. Тому не можна говорити, що заняття проведено методом проектів, а правильним буде: на занятті був реалізований метод проектів. Проектом може бути модель, реферат (доповнений, наприклад, таблицею, фоліограмою, фільмом та ін.) вистава, фільм, трансляція, інсценізація та ін.

В залежності від предмету навчання види проектів можуть бути різноманітні, а до найцінніших, безсумнівно, належать ті, які використовують міжпредметні зв'язки.

За останні роки багато говориться про застосування методу «варштатів» у навчанні. Цей метод містить в собі вже відомі форми навчання. Суть цього методу полягає в тому, що в результаті психологічної і організаційної діяльності він змушує бути активними цілу групу [6].

Всі члени групи працюють, думають, розв'язують проблеми, взаємно вчаться, роблять висновки. Важливу роль виконує ведучий таких занять, який повинен правильно керувати діями, що розгортаються під час занять, а також повинен бути відкритим на пропозиції учасників. Серед технік таких занять розрізняють: мінілекції, роботу в підгрупах, бурю мозку,

дискусію, програвання ролей (інсценізацію). Щоб отримати очікуваний результат, тобто активність всієї групи, техніки такої роботи можна і слід поєднувати між собою. Кожне заняття є іншим і на кожному занятті використовуємо різні дидактичні методи.

Можна говорити, щонайменше, про перевагу на даному занятті одного дидактичного методу над іншим. Більшість дидактів вважає, що провідним способом проведення заняття є «метод», проте способи – це «форми» або «техніки». Наприклад, можна сказати: заняття проведено, реалізуючи метод проектів, використовуючи при цьому форму бесіди і дискусії.

В. Оконь разом із співпрацівниками ретельно опрацював класичний метод проблемного навчання, в якому вирішальну роль відіграє дискусія. Власне в дискусії настає розв'язок головної проблеми, після виокремлення з неї кількох дрібніших проблем [8].

Різновидом проблемного навчання є так званий метод провідного тексту. Він має структурний характер: проблема представлена як структура з недостатньою кількістю даних, яка мусить бути доповнена учнем шляхом пошуків. В тексті (інструкції) описані наступні кроки і завдання, які дозволять розв'язати проблему. Вчитель організовує лекційний процес, а учні шукають інформацію та можливості її розв'язку. Цей метод активізує учнів до діяльності. Учень, шукаючи як спосіб, так і знання, необхідні для розв'язання проблеми, повинен докласти багато зусиль, щоб виконати це завдання. Обговорюючи активні методи навчання, не слід забувати про використання комп'ютера і так званих аудіовізуальних засобів навчання.

Спробуємо з'ясувати, як же застосування активних методів впливає на самого вчителя [3]:

1. Навчання й учіння активними методами помагає не лише учням, але й полегшує роботу вчителю. Крім того, що вчитель, який прийняв рішення працювати згідно вибраного методу, повинен: підготувати завчасно матеріали, місце навчання (відповідно розмістити крісла, парти, підготувати матеріал), подолати власну невпевненість перед експериментуванням на занятті, вдосконалити свої методично-дидактичні вміння та ін.

2. Вчитель, котрий працює, використовуючи активні методи, за досить короткий період часу відходить від своєї попередньої ролі – експерта в напрямку вчителя:

- порадника – який в розпорядженні учнів тоді, коли учні мають проблему з розв'язком важкого завдання чи коли чогось не розуміють, а також тоді, коли є невпевненими;
- аніматора – коли ініціює методи і пояснює їх значення для навчального процесу, представляє мету навчання і готує матеріали для навчання;
- спостерігача і слухача – який спостерігає за учнями під час роботи і ділиться з ними своїми думками;

- учасника дидактичного процесу – який не повинен бути досконалим і є прикладом особи, котра вчиться протягом всього життя;
- партнера – який є готовий модифікувати підготовлений завчасно урок в залежності від ситуації в класі.

3. Вчитель, який працює креативно, переживає «внутрішнє відродження», знаходить в собі натхнення і мотивацію до прийняття нових викликів, відкриває незнані раніше педагогічні та методичні можливості; має вплив на інших вчителів, завдяки чому знає собі ціну і бачить для себе цікаві професійні перспективи. Саме випробовування самого себе і підтвердження сенсу власної діяльності запобігає значною мірою явищу «професійного вигорання».

4. Експериментування, творення нових концепцій, творчі дискусії, інновації – це все зміцнює вчителя також тому, що завдяки його діяльності міняються учні. Вони стають самостійними, розвивають власні стратегії навчання, виробляють в собі автентичну мотивацію і цікавість учіння, будують власну автономію в роботі і в навчанні. Вчитель щоразу рідше має справу з несформованими, байдужими і знеохоченими учнями, а частіше спостерігає зайнятість, зацікавленість і активність. Почувається завдяки цьому краще в школі, навіть якщо надокучає йому нестача потрібного обладнання і засобів.

Евалюація ефективності застосування активних методів показала, що вчителі:

- Розвинули свої компетенції у сфері методики навчання предмету:
 - пригадали раніше засвоєні і пізнали нові вміння у сфері методів і технік роботи на уроці; з'явилися відносини з учнями, розвинули співпрацю в учнівському колективі.
- Відчули себе відтягнутими від необхідності постійного «давання і служіння іншим»:
 - через надання учням більшої відповідальності,
 - через діяльність учнів як помічників і порадників для інших,
 - через більш продуктивну роботу на зустрічах педагогічної ради.
- Привели до змін у всій школі:
 - в навчальних програмах, в оздобленні класних кімнат; в оцінюванні праці учня; в організації внутрішкільного вдосконалення вчителів; в плануванні власного професійного розвитку, в інтерперсональному спілкуванні.
- Зміцнили позицію школи в середовищі, показавши, що: школа шукає інноваційних думок щодо підтримки розвитку учня, вчителі зацікавлені в піднесенні якості своєї роботи, в цій школі може бути цікаво.

Прийняття методів з перспективи обох учасників дидактичного процесу (вчителя і учня) дозволило сформулювати наступні положення:

- вчитель і учень виступають на уроці партнерами;
-

- вчитель і учень приймають нові ролі і нові завдання;
- одним з найважливіших завдань сучасної школи є підготовка учня до самостійної роботи;
- вчитель і учень є творчими, мають великий потенціал, який треба лише активізувати;
- в дидактичному процесі не існує ідеальних розв'язків;
- методи із поєднанням з метою (завданнями), змістом, організаційними рамками, а перед усім з потребами учня і можливостями вчителя безцінні.

Отже, на нашу думку, застосування активних методів в сучасній дидактиці є, безсумнівно, вимогою часу, необхідністю, яка принесе різноманітну користь кожній зі сторін дидактичного процесу.

Даний матеріал не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, а є лише одними із перспективних напрямів її дослідження. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі набувають питання практичних підходів до вирішення проблеми застосування активних методів у навчальному процесі та аналіз конкретних активних методів навчання з метою визначення їх змісту, зокрема методу проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arends R. I. *Uczymy się nauczać* / R. I. Arends. – Warszawa, 1998. – 120 s.
2. Brudnik E. *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie : przewodnik po metodach aktywizujących* / Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B. – 2005. – Cz. I. – 68 s.
3. Brudnik E. *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie : przewodnik po metodach aktywizujących* / Brudnik E. – 2006. – Cz. II. – 102 s.
4. Bryła R. *Wybrane metody aktywizujące i ich zastosowanie w praktyce szkolnej* / Bryła R. // *Edukacja*. – 2000. – 65 s.
5. Kowalewska A. *Metody aktywizujące – dlaczego warto je stosować?* / Kowalewska A. // *Lider*. – 2000. – 89 s.
6. «Poradnik Nauczyciela» listopad 2000, luty 2003. – 54 s.
7. Mikina A. *Metoda projektów w kreowaniu przedsiębiorczych postaw uczniów* / Mikina A. – Warszawa, 1997. – 48 s.
8. Okoń W. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej* / Okoń W. – Warszawa, 1988. – 164 s.